

ЛАРИСА ЛУК'ЯНОВА
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

Соціально-економічного розвитку суспільства, технологічні досягнення та інформаційно-комунікативні технології спонукають людину навчатися впродовж життя. В умовах глобалізації економіки освіта як фактор виробництва набуває особливого значення. Вона стає потребою індивіда, оскільки знання та інтелект дозволяють йому бути конкурентоздатним на ринку праці, знаходити оптимальні шляхи для розв'язання нагальних потреб та задоволення найвищої потреби – самореалізації. Слід наголосити, гуманістична інтерпретація освіти дорослих розглядає її як процес незавершений, що не підлягає жорсткому плануванню і обумовлений запитами і потребами людини на різних етапах її життя.

Водночас, як вказують зарубіжні дослідники, освіта має відповідати цілям, обумовленим конкретними специфічними потребами цієї категорії дорослих учнів, мати безпосередню цінність для них, а структура і форми навчання дорослих повинні бути адекватні їхнім запитам¹. Проте, як наголошується у концепціях освіти дорослих, вона передусім має значно відрізняється від освіти дітей і підлітків².

Одним з найважливіших шляхів оптимізації освіти дорослих є управління мотивацією дорослих учнів, що засноване на результатах наукового аналізу та закономірностях їх особистісного розвитку. Значення мотиваційної сфери процесу учіння, на думку М. Алексеевої, є рівнозначним знанню про рушійну силу цього процесу. «Жодний, навіть висококваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо зусилля його не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу учіння»³.

¹ Creighton S., Hudson L. (2002) Participation Trends and Patterns in Adult Education: 1991 to 1999: Statistical Analysis Report. February 2002. : [Електронний ресурс] : режим доступу 12.01. 2013 <http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html > Загол. з екрану. – мова англ.

² Там само

³ Алексеева М.И. Мотивы обучения учащихся: Пособие для учителей / М.И. Алексеева. – К.: Сов. шк., 1974. – С.40.

Психологічною основою гуманістичної педагогіки слугує концепція мотивації А. Маслоу⁴, яка дає своєрідну класифікацію потреб, що відображає їх ієрархію і зв'язки. На думку психолога, кожна людина народжується, маючи потреби певних видів і, у міру задоволення нижчих, їх місце займають вищі. Усвідомлена потреба зазвичай стає мотивом діяльності. Велика кількість мотивів знаходиться у підсвідомості. Після їх «виведення» на рівень свідомості вони сприяють розв'язанню проблеми збереження особистості, її прогресу.

Термін «мотив» - походить від французького «motif», що у буквальному розумінні означає «спонукання». Мотиви є причинами особистісного поведінки, джерелом яких є потреби, і виступають рушійною силою будь-якої діяльності⁵. Тому під мотивами розуміють усе, що спонукає людину до дії. Мотивація - це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини, вона необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань⁶. Однак, для навчання дорослої людини мотивація - це не тільки сукупність мотивів, оскільки велику роль тут відіграють й ситуативні фактори (вплив різних людей, специфіка діяльності й ситуації тощо). Таким чином, мотивація - це сукупність усіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які спонукають людину до активності (діяльності)⁷.

У дорослої людини мотивація знаходить вияв у визначенні цілей, підтриманні уваги протягом діяльності, докладанні зусиль й наполегливості в досягненні. Мотивація керує діяльністю, спонукальною причиною якої стає потреба дорослої людини, суб'єктивна ймовірність успіху, а також індивідуальна оцінка досягнень.

Схематично мотивацію можна представити так (рис. 1):



Рис. 1. Мотивація дорослої людини⁸

⁴ Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб. : Питер, 1998.- 478 с.

⁵ Психологический словарь / [ред. В.И. Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – С.96.

⁶ Там само, С. 97

⁷ Алексеева М.И. Мотивы обучения учащихся: Пособие для учителей / М.И. Алексеева. – К.: Сов. шк., 1974. – 120 с.

Результати досліджень з проблем педагогічної психології дають підстави для висновку про те, що у процесі навчання дорослої людини висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного чинника, зокрема, у разі коли людина має невисокі здібності або недостатній запас знань. Проте у зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Тобто, жодний високий рівень знань та здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може привести до високої успішності навчальної діяльності.

Проблемі мотивації навчальної діяльності дорослих до останнього часу не надавалося значної уваги у педагогічній психології та педагогіці. Лише останнім часом у Росії (П. Гальперін, Л. Божович, Б. Додонов, Ю. Кулюткін, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, А. Маркова, С. Москвічов, Г. Сухобська, Є. Шорохова, П. Якобсон) та інших зарубіжних країнах, зокрема, Великій Британії, США, Польщі, (К. Левін, П. Фресс, З. Фрейд, Дж. Аткинсон, Ж. Н'юттен, А. Маслоу, К. Халл, Е. Торндайк, І. Сорокош) почали з'являтися праці, присвячені цій проблемі. В Україні особливості мотивації навчання дорослої людини розглядалися тільки дотично окремими ученими (С. Болтівець, І. Меліхова, Е. Помиткін, Н. Протасова).

Безумовно, в межах однієї статті не можливо проаналізувати сутність та закономірності динаміки мотивації навчальної діяльності в різних формах освіти дорослих: у вечірніх і заочних школах дорослих, аспірантурі, в системі короткотермінових або довгострокових курсів підвищення кваліфікації тощо. Оскільки за умови впровадження різних форм навчання різними будуть й навчальні цілі, завдання, а відтак і мотивація навчальної діяльності дорослих в кожному конкретному разі буде мати специфічні особливості.

Зазначимо, що з віком змінюються зміст і характер мотивів діяльності, почуттів людини, посилюється їхня зумовленість соціальними чинниками. Багато мотивів стають більш стійкими, окремі з них набувають характер провідних протягом всього життя або на певному її відрізку. Саме такі мотиви здійснюють прямий або опосередкований вплив на весь характер навчання людини, на його вибіркове ставлення до окремих галузей знань, навчальних предметів. Не можна обійти увагою факт, що істотну роль при навчанні дорослих відіграють їхні інтереси, вони завжди впливають на будьяку, в тому числі і навчальну діяльність, формуючи установку до навчання.

Що ж спонукає дорослих вчитися? Вчені вважають, що на мотивацію навчання впливають зовнішні і внутрішні фактори, хоча їх інтерпретація

може суттєво відрізнятися. Російська дослідниця І. Дороніна пропонує таку їх класифікацію⁸:

1. Чинники навчальної діяльності (методи навчальної діяльності, зміст навчального процесу, організація навчальної діяльності, способи контролю і оцінки, соціально-психологічні феномени в навчальній групі, суспільно-економічні відносини);

2. Чинники особистості учня (загальні особливості мотиваційної сфери, здібності та здатність до навчання, відношення до навчання - початкове умова формування його мотивації, внутрішнє самопочуття в навчальному колективі, його статус і самооцінка, попередній досвід).

Отже, наголошує І. Дороніна, у ситуації навчання взаємодіють дві групи чинників. Перша група - фактори навчання як діяльності. Друга торкається безпосередньо особливостей особистості учня. Власне діяльність навчання включає процес організації навчання, сам предмет освоєння і викладачів з певними методиками, досвідом і здібностями. Учень вступає в процес навчання з власною сукупністю запитів, інтересів, потреб і цілей⁹.

У цьому сенсі доцільно погодитися з В. Чирковим у тому, що мотивація навчання складається з двох напрямів роботи: «розконсервування» мотиваційного потенціалу процесу навчання, з одного боку, і розкриття потенцій особистості - з іншого. Питання полягає в тому, з якого боку - від діяльності та її організації або від особистості та формування її установок будується здійснюватися процес мотивування¹⁰. Ці компоненти необхідно завжди розглядати сукупно, оскільки через реальну соціокультурну ситуацію доросла людина на відміну від дитини, може перебувати у несприятливих умовах (професійна зайнятість, соціальна відповідальність, перенавантаження, низький рівень винагороди за роботу, постійна стресогенність).

Дещо інший підхід до питання мотивації навчальної діяльності дорослої людини показує, що цей процес стимулюють два типи причин - зовнішні чинники (фактори) й внутрішні мотиви. Зазвичай, важливим зовнішнім фактором вважають трансформацію ринку праці. Оскільки входження у світову економіку, лібералізація й інтернаціоналізація торгівлі

⁸ Доронина И.В. Факторы формирования мотивации учения при переподготовке специалистов: [Электронный ресурс] : режим доступа 12.01. 2013 <http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html > Загол. з екрану. – мова рос.

⁹ Доронина И.В. Факторы формирования мотивации учения при переподготовке специалистов: [Электронный ресурс] : режим доступа 12.01. 2013 <http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html > Загол. з екрану. – мова рос.

¹⁰ Чирков В.И. Мотивация учебной деятельности. - Ярославль : ЯрГУ, 1991. - С. 27.

стимулювали конкуренцію не тільки на національному, але й світовому ринку.

Важливо пам'ятати, що мотивація до науки, стверджує польська дослідниця І. Сорокош, залежить від багатьох ситуацій, у тому числі й від ситуації на ринку праці ¹¹. Інший зовнішній чинник (характерний для багатьох пострадянських країн), перехід від централізованої до ринкової економіки. Загалом, ці чинники вплинули на зміну професійної структури, відмирання одних та створення інших професій, що загалом вимагає значної професійної мобільності, а відтак постійного навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації. Ще один важливий фактор - впровадження нових технологій в усі сфери суспільного життя, що суттєво змінюють умови праці і висувають нові вимоги до людського капіталу, тобто до навичок і здібностей людини, які знову ж таки пов'язані із навчанням.

Інакше трактує зовні чинники Ю. Кулюткін, за яким зовнішні мотиватори це - оцінки, заохочення, покарання, які починають відігравати для дорослого другорядну роль, або взагалі відсутні, а на перше місце висувається внутрішня мотивація діяльності, заснована на розумінні значущості засвоюваного матеріалу ¹².

Внутрішня мотивація дорослого учня, як доводять нам М. Брін і С. Манн, обумовлена постійним прагненням вчитися і може бути схарактеризована як позиція «я дійсно хочу це зробити», а не «я роблю це, оскільки зобов'язаний це зробити», або «тому, що це від мене вимагають» ¹³.

Значну кількість досліджень проблеми внутрішньої мотивації навчання дорослих було здійснено у США. Зокрема, у 1961 р. Гаул (Houle) запропонував 3 типи орієнтацій учіння дорослих: орієнтація: а) мети, б) діяльності, в) процесу навчання. Аналогічні дослідження проводили й інші вчені: Шефілд (Sheffield), Бургесс (Burgess), Бошер (Bosher), Грабовські (Grabowski), Нокс (Кпох).

Внутрішня мотивація навчальної діяльності дорослого, згідно Ю. Кулюткіна і Г. Сухобскої ¹⁴ [5, с.63-67] неоднорідна, але може бути зведена до трьох типів: утилітарна мотивація, мотивація престижу і

¹¹ Sorokosz I. Edukacja doroslych w perspektywie motywacji: [Електронний ресурс] : режим доступу 17.11. 2012 <http://www.ata.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=70: > Загол. з екрану. – мова польськ.

¹² Мотивация познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - Л. : НИИ 00В, 1972. - 117 с

¹³ Autonomy and independence in language learning/Ed. Phil Benson and Peter Voller. - London and New York : Longman, 1997. – P. 134

¹⁴ Мотивация познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С.Сухобской. - Л. : НИИ 00В, 1972. – С.63-67.

мотивація, коли знання перетворюються на самоціль. Утилітарна мотивація може бути вузькою, яка визначається тільки особистими потребами людини, і широкою, коли особисті потреби взаємопов'язані із соціальними. В обох випадках мотивація має витoki із соціально-професійної практики людини і ґрунтується на потребі удосконалювати цю практику. В іншому разі особиста потреба може збігатися з потребами виробництва або суспільства. Мотивація престижу теж є суттєвим стимулом для включення дорослого у процес навчання. У цьому разі він отримує задоволення від навчання, оскільки інші люди, які його оточують, не навчаються, що підвищує його статус, створює можливість виділитися із оточуючого середовища. Третій тип мотивації, коли знання набуваються заради самих знань, є найменш поширеним.

Доволі часто дорослі, які навчаються, можуть уособлювати у собі декілька типів, так само як і переходити з одного типу в інший, в залежності від ситуації.

На підставі зазначеного виокремлюють три типи дорослих, які навчаються (рис. 2)¹⁶. Зокрема, це дорослі орієнтовані на:

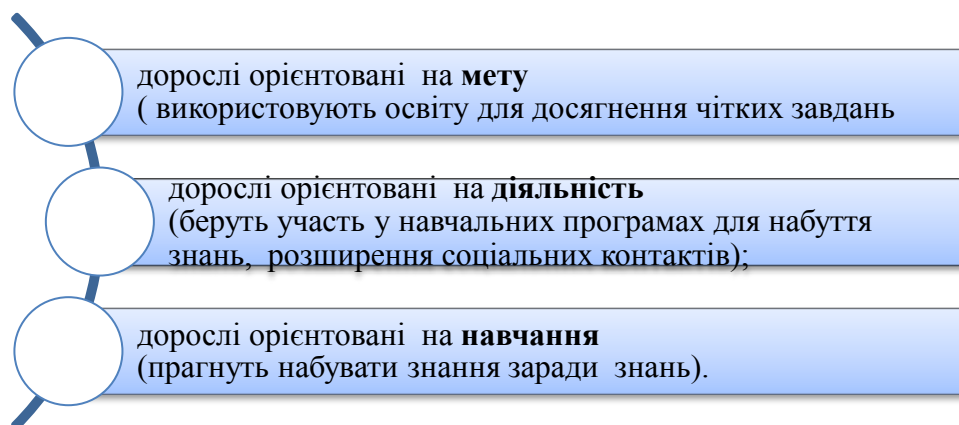


Рис. 2. Типи дорослих, які навчаються

Джерело: Опрацювання автора на основі [Мотивація познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - Л. : НИИ 00В, 1972. - 117 с.]

Навчальна діяльність - це така сама діяльність, як і будь-яка інша, її можна характеризувати як діяльність взагалі. Отже, за умови коли для людини найбільш актуальним є мотив досягнення, то і у навчальній діяльності цей мотив буде посідати не останнє місце. Якщо людині притаманний мотив уникнення невдачі, то і у процесі навчання її переслідують ті ж проблемами, що і в житті (суттєві побоювання при складанні іспитів, труднощі при розв'язанні негативних наслідків власних помилок тощо).

Отже, у процесі вивчення мотивації людини до навчання слід розглядати мотивацію людини загалом. Тільки у контексті загальної мотиваційної сфери особистості можна побачити реальну структуру мотивів дорослого учня, що надасть можливість зіставити їх, виявити подібне й розбіжності, виокремити очікування і потреби людини. У цьому сенсі доцільно додати думку П. Якобсона. Вчений пише: «Істотні риси мотивації людини закладені не в індивідуальних особливостях її розвитку, а в особливостях її свідомості як суспільної істоти. Отже визначення мотивації поведінки людини поза контекстом її соціальної сутності, є принципово хибним»¹⁵.

Необхідність дослідження мотивації навчання дорослих обумовлена не тільки великими матеріальним внесками в цю сферу, але й важливістю включення в арсенал методів і способів управління мотивацією. Існують можливості примусити дорослу людину вчитися, але змусити її вчитися із задоволенням можна тільки через формування у неї відповідної мотивації. Водночас і до вивчення мотивації навчання доцільно підходити саме з точки зору її формування. Результати вивчення мотивації можуть стати вихідною позицією для створення засобів її формування, розвитку або корекції вже існуючої мотиваційної сфери. Цей аспект є надзвичайно важливим не тільки для дорослих, які вже навчаються, але й до потенційних учнів, мотивація яких ще не сформована, або через сукупність причин знаходиться на низькому рівні.

У зв'язку з цим доцільно звернути увагу на пропозицію А. Маркової при вивченні мотивації навчання аналізувати компоненти мотиваційної сфери, які можуть суттєво впливати на неї¹⁶. По-перше, це загальне ставлення до учіння, тобто певний емоційний аспект. По-друге, це цілі, які ставить перед собою дорослий учень. І, по-третє, це навченість, тобто здатність людини вчитися.

Перший і другий компоненти спільно зумовлюють, для чого, з яким ставленням людина вчиться. Навченість характеризує можливість вчитися, а це відіграє важливу роль при самооцінці учня. Наскільки він вважає себе здатним, настільки він буде включений у навчальний процес. Значення знання про свою навченість зростає для людей з вираженим мотивом

¹⁵ Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека [Текст] : научное издание / П. М. Якобсон ; АН СССР, Ин-т психологии. - М. : Просвещение, 1969. – С.204.

¹⁶ Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте.- М., Просвещение, 1990.- 192 с.

уникнення невдачі. Невіра в свої здібності може сильно знизити бажання вчитися або сприяти виникненню негативних емоцій, небажанню вчитися.

Отже, для досягнення ефективності суб'єкт-суб'єктної навчальної діяльності з аудиторією дорослих учнів необхідно всебічно проаналізувати мотиви, які спонукають їх до навчання, з'ясувати потреби, інтереси, установки, схильності, що загалом здійснюють значний вплив на результат навчання.

Лариса Лук'янова

ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

Резюме

Розкрито значення та особливості мотиваційної сфери процесу учіння у дорослої людини; проаналізовано вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на ефективність навчання дорослого учня; висвітлено підходи до типології внутрішньої мотивації. Проаналізовано компоненти мотиваційної сфери, які можуть суттєво впливати на рівень мотивації навчання дорослих.

Ключові слова: мотивація, доросла людина, навчання, зовнішні чинники, внутрішня мотивація, мотиваційна сфера.

Łarisa Łukyanova

CZYNNIKI MOTYWUJĄCE NAUCZANIE LUDZI DOROSŁYCH

Streszczenie

Predstawiono znaczenie i osobliwości sfery motywacyjnej procesu kształcenia człowieka dorosłego, poddano analizie wplizie wpływ czynników zewnętrznych i wewnętrznych na efektywność kształcenia ucznia dorosłego, zaprezentowano podejście do typologii motywacji wewnętrznej. Poddano analizie komponenty sfery motywacyjnej, które mogą istotnie wpływać na poziom motywacji kształcenia (się) dorosłych.

Słowa kluczowe: motywacja, człowiek dorosły, kształcenie, czynniki zewnętrzne, motywacja wewnętrzna, sfera motywacyjna.

Larisa Lukyanova

FACTORS MOTIVATING TEACHING ADULTS

Summary

The article reveals the value and peculiarities of motivational sphere in adult learning process as well as the influence of external and internal factors on the

efficiency of adult students' education. Under review are the approaches to the internal motivation typology. The motivational sphere components, which can significantly affect the level of motivation of teaching adults, are analyzed.

Keywords: motivation, adult, learning, external factors, internal motivation, motivational sphere.